

INTRODUCCIÓ

En plantejar l'elaboració d'una tesi vaig considerar adient escollir un tema en el qual poguessin quedar incorporades diferents recerques desenvolupades al llarg dels anys, recerques que han estat encaminades vers la restauració d'un dels edificis més emblemàtics de Barcelona, les Drassanes. La situació de l'edifici davant el mar, les seves grans dimensions així com la permanència al llarg dels segles han estat i són imatge ineludible en qualsevol referència ciutadana.

La meua relació amb l'edifici, el coneixement de tots i cadascun dels seus racons, ha estat paral·lela a la meua evolució com a arquitecte i he pogut així definir alguns criteris que crec que han de presidir tota restauració d'un edifici d'aquesta vàlua.

L'originalitat del treball proposat rau en el punt de vista. Si bé les Drassanes han estat objecte de reflexió i estudi per part de molts historiadors, pocs arquitectes s'han aproximat amb visió arquitectònica a l'edifici. Sens dubte, pel que fa l'arquitectura el treball de més abast sobre l'edifici ha estat el realitzat per Adolf Florensa, que va iniciar-ne la restauració per convertir l'antiga fàbrica en un museu (restauració de la qual parlarem àmpliament).

La gran majoria dels edificis emblemàtics del passat han sofert variacions, ampliacions o demolicions al llarg del temps, per la qual cosa la seva imatge actual poques vegades coincideix amb la primera traça. Les Drassanes de Barcelona en són un exemple, i malgrat la gran obra restauradora realitzada per Florensa aquest no va arribar a establir-ne tot el procés històrico-constructiu. Procés aquest que ni pels arqueòlegs ni pels historiadors és conegut amb precisió ans presenta un buit des de la seva creació —segons diuen els documents a finals del segle XIII— fins a l'aparició d'un plànol que mostra l'estat de l'edifici en data tan tardana com és a principis del segle XVIII. Són més de quatre segles en els quals es coneix la història únicament a través de la documentació escrita, que en molts casos és incompleta o imprecisa. Creiem possible, en aquest treball, explicar el buit històric mitjançant l'arquitectura i els elements constructius que constitueixen l'edifici reconstruint-ne els plànols corresponents als diferents períodes de la construcció.

Atès que es tracta d'un edifici que inclou molts elements diferents, aquests s'analitzen un a un i es descriuen gràficament: les arcades, els arcs, els pilars, els contraforts, el sistema de cobertes i de desguàs, la muralla, les torres i els diferents tancaments, és a dir, tot el sistema constructiu.

Una tasca important per poder comprendre les Drassanes i que mai ha esta realitzada és la seva història gràfica. Utilitzant com a base els documents existents, gràfics i escrits, s'han dibuixat en diferents plànols les successives transformacions de l'edifici, explicant els projectes mitjançant els quals es van anar ampliant. Hem volgut fer aquests plànols superposables per tal de fer més entenedora l'evolució. (veure capítol VII)

En aquest treball, doncs, text i imatges s'expliquen mútuament; els diferents capítols s'acompanyen d'un seguit de plànols i dibuixos elaborats com a conclusió de les investigacions, així com de fotografies, tant de l'estat actual com dels diferents processos de restauració. Amb tot això tractarem de mostrar que és possible omplir el buit històric esmentat.

Però, tot i haver redactat el Pla Director de les Drassanes i d'haver realitzat diferents projectes de restauració i reforma, realment l'interès per reestudiar l'edifici ha estat el fet de recordar que Florensa, observant unes pedres cisellades aparegudes en restaurar la façana a mar, va intuir que el perfil que presenten avui dia les drassanes possiblement no era l'original. Aquest fet constructiu i el coneixement dels dibuixos fets per artistes en el segle XVI, que mostraven una figura de l'edifici diferent a l'actual, suggerien que d'antuvi hi haurien estat construïdes altres naus vora mar.

Ambdós fets estimulaven, doncs, a esbrinar quina va ser la forma primitiva de les drassanes i com aquella va ser traçada. Conseqüentment era interessant investigar si la formalització de la traça va implicar l'aplicació d'uns principis arquitectònics que varen definir la geometria i l'estructura constructiva de les primeres construccions.

Les drassanes que avui dia coneixem són fruit de successives ampliacions, demolicions i reformes, per la qual cosa un altre dels aspectes que despertava el nostre interès era dilucidar si, malgrat les vicissituds suportades al llarg de més de set segles, les diferents construccions que actualment defineixen l'edifici procedeixen de les primeres construccions. Si això és així i es pot demostrar que no presenten variacions formals, aquests principis o trets arquitectònics establerts a l'origen serien els que han garantit la identitat a l'edifici al llarg dels temps.

Així doncs, al llarg dels anys emprats a restaurar i adequar les drassanes a les necessitats actuals, una qüestió ha anat sorgint en diferents moments: saber què és allò que especifica l'edifici, tot allò que en conforma l'estructura formal i constructiva i què el fa diferent als altres, per la qual cosa no solament ha de mantenir-se, sigui quina sigui la intervenció que s'hi faci, sinó que alhora ha de donar la pauta per a qualsevol actuació.

La resposta a aquesta pregunta es concreta en una hipòtesi: la utilització d'un sistema constructiu repetitiu, que al mateix temps és un sistema d'evacuació d'aigües i que dona una imatge formal rotunda, garanteix la identitat de l'edifici al llarg del segle.

La demostració i comprovació d'aquesta hipòtesi és de gran complexitat, i al mateix temps esdevé una eina fonamental per reflexionar profundament sobre els criteris a emprar en la restauració i reforma de l'edifici.

En el centre de la hipòtesi de treball han estat tots els projectes d'ampliació, no pas com el resultat final dels diversos avatars històrics sinó com l'aplicació d'una intel·ligent estructura constructiva que va permetre l'estructura formal del conjunt de les drassanes.

Per tal de disposar d'una guia constructiva i figurativa de les diferents construccions, l'estudi s'ha basat, per una banda, en l'estat actual de l'edifici i, per l'altra, en una lectura detallada de textos històrics, en els descobriments i interpretacions arqueològics i en els dibuixos de l'edifici realitzats per artistes.

Pel que fa a l'aixecament de l'estat actual del conjunt de les Drassanes els diversos aixecaments que vàrem realitzar, tant per a la redacció del Pla Director com pels efectuats per tal de redactar els diferents projectes executius, han estat revisats, precisats i aprofundits.

Per tal d'establir el mòdul, la proporció, la sistematització de la construcció i els eixos sobre els quals va ser dissenyada la traça original hem explorat, fins al mínim detall, els diversos elements constructius donades les variacions de les diverses fàbriques en diferents seccions.

A partir de fixar el sistema d'eixos donat per les mides reals hem analitzat els diferents dibuixos de les plantes confrontant els diversos plànols realitzats en èpoques distintes. El primer plànol conegut de les drassanes, el del 1709, ha estat la pauta sobre la qual hem redibuixat tots els restants a la mateixa escala, en un procés d'avançar i recular en el temps, descobrint una sèrie de «realitats construïdes» que ens han permès de donar una clara idea tant de l'inici de les drassanes com de l'evolució al llarg del temps.

Els aixecaments i interpretacions gràfics sobre tot el conjunt edificat de les drassanes han estat dirigits vers una exploració més propera a l'arquitectura que a la història.

Però per arribar a entendre completament l'arquitectura i els elements constructius que la defineixen, prèviament caldrà analitzar alguns aspectes que d'una manera o d'una altra han pogut ser a l'origen del projecte de la Drassana. En primer lloc, per tal d'esbrinar si la forma de l'edifici prové o és similar a la de les primitives drassanes d'anteriors civilitzacions, ens haurem d'endinsar en la història de l'arquitectura antiga i comprovar si va ser el programa concret com a lloc per a la fabricació de vaixells l'element definitori de la seva forma. O bé si aquesta provenia d'altres tipologies d'edificis de programes diferents però que disposaven d'una estructura capaç de resoldre l'aixopluc d'un espai de considerables dimensions.

També caldrà analitzar el procés d'adaptació dels sistemes constructius antics a l'estil arquitectònic vigent a Catalunya en el moment en què es va començar a construir la Drassana de Barcelona.

Un cop determinat el sistema constructiu mostrarem, en una primera aproximació, el procés evolutiu de l'edifici des de la primera traça fins a finals del segle XVI, en descriurem el

programa i n'analitzarem el projecte primitiu i les successives ampliacions. Això ens ha de permetre poder arribar a esbrinar què és allò que garanteix la identitat permanent de les drassanes.

Creiem que el programa de les drassanes havia d'estar establert a partir del nombre i dels objectes a fabricar, per la qual cosa ens ha semblat oportú detenir-nos en l'estudi de les galeres que, en variar les seves mides al llarg dels segles, han motivat algunes de les ampliacions de l'edifici.

Tractarem d'esbrinar totes les parts del programa, quines eren les funcions de les drassanes (es tractava només de fabricar i restaurar galeres o també d'aixoplugar-les a l'hivern donades les seves característiques marineres), quin era el nombre de galeres previst en els diferents períodes de la política catalana i quins varen ser els distints projectes que varen bastir, o volien fer-ho, els successius monarques i institucions.

Aprofundirem en l'estudi de les ampliacions, els canvis i els enderrocs fins poder arribar a definir un model mitjançant uns principis arquitectònics perfectament determinats, i aleshores serà adient comparar aquests principis amb els d'altres construccions similars per tal d'afirmar-los com a característics de l'arquitectura de la drassana.

A partir del segle XVII l'evolució de la construcció de les drassanes no es va aturar, ans varen continuar les ampliacions i demolicions, una de les quals fins i tot va esmenar la traça inicial. Analitzarem les intervencions esdevingudes al llarg de tres segles, per tal de comprovar que paral·lelament a l'evolució de l'edifici es va desenvolupar la ciutat. Les drassanes van estar en el punt de mira de l'especulació, cosa que va motivar que se'n determinés l'enderroc, que no es va dur a terme gràcies als arguments i les protestes de diverses entitats ciutadanes.

Salvades de la demolició, la ciutat donà curs a la reforma i restauració de l'edifici, de les quals va encarregar-se l'arquitecte Adolf Florensa. Aquestes intervencions les estudiarem detingudament permetent-nos una reflexió sobre les actituds davant la restauració de monuments i dels edificis històrics al darrer segle, i alhora orientaran les pautes per continuar-les fins a l'actualitat.

Un cop hem explicat breument el procés expositiu del treball caldria fer esment d'unes quantes qüestions metodològiques. En l'estudi de la història hem reflexionat sobre la manera com l'edifici ha respost als diferents usos pels quals ha estat destinat, valorant si les característiques han facilitat o empès alguna de les reutilitzacions.

Hem tingut una cura especial a definir i acotar la geometria de l'edifici en les tres dimensions posant-la en relació amb les exigències de tot tipus a què havia de donar resposta en cada moment.

Hem reservat un espai per a l'anàlisi de l'edifici en l'actualitat: l'organització de la planta, les solucions de les façanes amb els tancaments i els accessos, el tractament de la llum en els diferents espais (tant pel que fa a la llum natural com a l'artificial) i les característiques i la utilització dels materials antics i moderns. Aquests estudis s'han executat, com la resta dels capítols, acompanyants sempre dels corresponents dibuixos, així com de les imatges del procés de restauració.

Però el més important de tot ha estat comprovar com tot aquest procés de renovació ha estat presidit per la geometria i la construcció. Cal insistir, doncs, en el fet que aquest llarg i documentat procés d'anàlisi i síntesi ha estat fet sempre des d'un punt de vista de l'arquitectura, és a dir, amb la imatge i les característiques constructives de l'edifici sempre presents. L'arquitecte és qui es veu enfrontat a la restauració de l'edifici, per la qual cosa ha de definir uns criteris o principis arquitectònics que li permetin d'actuar. El manteniment dels principis justifiquen les darreres intervencions i propicien algunes orientacions, aplicables més enllà de l'objecte d'aquest estudi, pel que fa a les restauracions d'edificis històrics.

L'objectiu principal a assolir amb aquesta tesi —la determinació dels principis estructurals que garanteixen la identitat de l'edifici— es veu enriquit per altres aspectes que han anat sorgint en el desenvolupament de l'estudi. Per una banda, l'interès a dur a terme unes anàlisis històriques fins ara mai completades sobre l'edifici, reflexionant sobre les contradiccions que es fan paleses en analitzar una documentació en molts casos incompleta. Per altra banda, la realització dels dibuixos corresponents a les diferents èpoques que per si mateixos constitueixen una documentació gràfica de gran interès, i finalment l'aportació d'imatges inèdites preses durant el procés de restauració i que contribueixen a confirmar algunes de les hipòtesis que aquí es formulen.

Un cop fet això l'objectiu ha estat d'establir les dades geomètriques i modulars que han determinat la claredat estructural, per tal de demostrar com en totes, però sobretot en les darreres intervencions, aquesta geometria ha estat el garant de la identitat de l'edifici.

Tal com hem esmentat és evident, doncs, que l'elecció de les Drassanes de Barcelona com a objecte d'estudi no és casual. De tots els projectes desenvolupats al llarg dels anys d'exercici de la professió, les intervencions a les drassanes han estat sens dubte acompanyades d'una tasca d'estudi i reflexió molt més complexa que la desenvolupada en altres projectes. En primer lloc, per la indubtable força i presència de l'edifici existent, que ha obligat a dur a terme una recerca seriosa sobre la història i el procés evolutiu. En segon lloc, i per raó de les grans dimensions de l'edifici, ha estat decisiu el fet que les obres de restauració i reforma no poguessin ser realitzades d'un sol cop. És per això que vam redactar un Pla Director per tal de poder desenvolupar la restauració de manera continuada. Això ha obligat, sens dubte, a tenir una major cura en l'establiment d'uns criteris universals que poguessin ésser utilitzats al llarg del temps.

Tot el procés d'intervenció en l'edifici ha estat un aprenentatge continuat, un diàleg entre allò nou i allò vell, un anar al passat per poder projectar el futur.

Però si el contingut és ric en suggeriments i original en el plantejament, també és innovadora la forma com aquest contingut es vol presentar.

En la tesi que proposem el text, el dibuix i la fotografia són presentats com tres mitjans d'igual valor per desenvolupar-la. Sense dibuixos que expliquessin, corroborant i a vegades fins i tot contradient allò que els historiadors descriuen, no hagués estat possible poder identificar els diferents estadis de l'edifici en la seva totalitat.

Plantejar un problema, buscar respostes en la història, dibuixar, comprovar, fotografiar, proposar solucions... Aquest procés complex serà la trama sobre la qual s'anirà teixint la tesi tractant de trobar respostes que en un futur puguin ser utilitzades per altres investigadors.